

Lêgerîna Kurmanciyê Standard: Lêkolîneke Kalîtatîv Bi Mamosteyên Zanîngehê yên Beşên Kurdî re¹

(Searching For A Standard Kurmanci: A Qualitative Research with University Teachers in Kurdish Departments)

(Standart Bir Kurmanci Arayışı: Kürtçe Bölümlerindeki Üniversite Öğretim Üyeleriyle Nitel Bir Araştırma)

Ziyattin YILDIRIMÇAKAR*

Article Type: Research Article // Gotara Lêkolînê

Received // Hatîn: 06.06.2023

Accepted // Pejirandin: 24.07.2023

Published // Weşandin: 29.11.2023

Pages // Rûpel: 15-35

DOI: 10.55106/kurdiname.1310561

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>

Citation/Atif: Yıldırımçakar, Ziyattin (2023). Lêgerîna Kurmanciyê Standard: Lêkolîneke Kalîtatîv bi Mamosteyên Zanîngehê yên Beşên Kurdî re, *Kurdîname*, 9, r. 15-35

Plagiarism/Întîhal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via ithenticate plagiarism website // *Ev gotar herî kêrî ji aliyê 2 hakeman va hatiye nirxandin û di malpera întîhalê ithenticate ra hatiye derbaskirin.*

Kurte

Mijara vê xebata kalîtatîv nêrînên mamosteyên beşên kurdî yên kurmançiya standard e û bi analîzeke tematîk nêrînên van kesan dinirxîne. Hejmara beşdarên hevpeyvînê pê re hatine kirin 10 e ku yek ji wan jin e, 9 jî mên in. Dane di sala 2022an de di yek heftêyê de hatine berhev kirin. Armanca vê xebatê ew e ku em nêrînên mamosteyên ku di beşên kurdî de dixebitin, derbarê standardîzasyonê û zimanê standard de werbigirin û nêrînên wan raxin ber çavan. Ev xebat ji vî aliyê ve girîng e ku xebatên bi vî awayî kalîtatîv derbarê kurmançî û standardîzasyonê de hatine kirin di kurdî de kêrî in, herwiha nêrînên akademîsyenan li ser standardîzasyonê û kurmançî de wê çarçoveyekê ji me re çêbike derbarê stratejiyên me yên dahatû ji bo pêkanîna kurmançiyê standard. Di lêkolînê de 6 tema derketin, herwiha bintema û kodên wan jî derketin. Di encama vê lêkolînê de derkete meydanê ku mamosteyên kurdî standardîzasyonê bi têgehîştina hevpar, nivîsandina hevpar û zimanê nivîsê terîf dikin. Nêrînên wan derbarê taybetî, çêbûn, pirsgirêk û çareseriyên kurmançiya standard derketin; dema marûzî kurmançiya standard dibin hestên erênî û neyînî di wan de çêdibin. Herwiha têgehên wekî kurmançiya nestandard û binavkirinên wekî kurdiya akademîk, kurdiya nivîskî, kurdiya standard û kurdiya neakademîk derketin digel binavkirinên din û sedema çima hin kes kurdiya xwe (devoka xwe) wek heqîqî nabînin.

Peyvên Sereke: lêkolîna kalîtatîv, analîza tematîk, zimanê standard, kurdiya standard, kurmançiya standard

Abstract

The subject of this qualitative study is the opinions of university teachers working in Kurdish departments about standard Kurdish. Their views are examined with a thematic analysis. The number of interviewed participants

¹ Ev gotar ji teza min a Doktorayê ya neçapkirî ya binavê "Nêrînên li ser Kurmançiya Standard û Devokên Kurmançî: Lêkolîneke bi Metoda Têkel (Yıldırımçakar, 2023)" hatiye derxistin.

(This article has been derived from my unpublished PHD thesis, titled "Nêrînên li ser Kurmançiya Standard û Devokên kurmançî: Lêkolîneke bi Metoda Têkel (Yıldırımçakar, 2023)."

* Lêkolîner (Arş. Gör.), Zanîngeha Mardin Artuklu, Enstîtuya Zimanên Zindî yên Tirkîyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî, E mail: ziyayildirim@artuklu.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4809-511X

(Asst. Prof. Mardin Artuklu University, Institute of Live Languages in Türkiye, Department of Kurdish Language and Culture, Türkiye.)

is 10, of which one is female and 9 are male. Data were collected in one week in 2022. The aim of this study is to get the opinions of teachers working in Kurdish departments on standardization and standard language and to highlight their opinions. This study is important in that so far few qualitative studies have been conducted on Kurmanji and standardization in Kurdish, and that the views of academics on standardization and Kurmanji form a framework for our future strategies for standardized Kurdish. In the research, 6 themes, sub-themes and their codes emerged. As a result of this research, it was revealed that teachers working in Kurdish departments defined standardization with common understanding, common writing and written language. Their views on the definition, formation, problems and solutions of the standard language have emerged; Positive and negative emotions arose in them when they were exposed to standard Kurdish. In addition, with terms such as Non-standard language, Academic Kurdish, Written Kurdish, Standard Kurdish, Non-academic Kurdish and other denominations, an answer was sought to the question why some people do not see their Kurdish (their dialect) as genuine.

Keywords: Qualitative research, thematic analysis, standard language, standard kurdish, standard kurmanji

Özet

Bu nitel çalışmanın konusu, Kürtçe bölümlerinde görev yapan üniversite öğretim üyelerinin standart Kürtçe hakkındaki görüşleridir ve bu kişilerin görüşleri tematik bir analizle irdelenmektedir. Görüşülen katılımcı sayısı 10 olup, bunlardan biri kadın, 9'u erkektir. Veriler 2022 yılında bir haftada toplanmıştır. Bu çalışmanın amacı, Kürtçe bölümlerde çalışan öğretim üyelerinin standardizasyon ve standart dil konusundaki görüşlerini almak ve ortaya çıkarmaktır. Bu çalışma, Kurmanci ve Kürtçenin standardizasyonu konusunda az sayıda nitel çalışmanın yapılmış olması ve akademisyenlerin standardizasyon ve Kurmanci hakkındaki görüşlerinin, standart Kürtçe'ye yönelik gelecekteki stratejilerimiz konusunda bize bir çerçeve oluşturması açısından önemlidir. Araştırmada 6 tema, alt temalar ve bunların kodları ortaya çıkmıştır. Bu araştırma sonucunda Kürtçe bölümlerde görev yapan öğretim üyelerinin standardizasyonu ortak anlama, ortak yazı ve yazı dili ile tanımladıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca standart dilin tanımı, oluşumu, sorunları ve çözümlerine yönelik görüşleri ve Standart Kürtçeye maruz kaldıklarında oluşan olumlu ve olumsuz duygular ortaya çıkmıştır. Ayrıca standart olmayan dil gibi terimler, Akademik Kürtçe, Yazı Kürtçesi, Standart Kürtçe, Akademik olmayan Kürtçe ve diğer adlandırmalarla birlikte niye bazı kimseler Kürtçesini (konuştuğu ağız) hakiki görmüyor sorusuna cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nitel araştırma, tematik analiz, standart dil, standart kürtçe, standart kurmanci

Destpêk

Ziman di civakê de xwedî roleke giring e. Ji bo ku mirov bikaribe baştir ji hev fêm bike divê ziman, zarava, devok an jî kodên wê ragihandinê zelal be, nêzî hev be, an jî wekî hev be. Digel gelek sebebên din, ji bo ku mirov bikaribe ji hev fêm bike û bi awayekî tekûz ew ziman bigihîje nifşên din zimanê standard giring e. Ev yek ji bo zimanekî wekî kurdî, herwiha ji bo zaravayê kurmancî jî derbasdar e ku hêj di pêvajoya standardiyê de ye.

Di xebata me de dema em behsa standardîzasyonê dikin, armanca me standardîzasyona di kurmancî de ye, anku em behsa standardîzasyona di zimanekî de nakin lê behsa ya zaravayekî de dikin. Li gorî Sheyholislami (2015:32) Kurmanciya standard bi hin deveran ve tê girêdan, wekî mînak devera Botanê, yan jî hin caran bi nifşekî an bi kovarekê ve tê girêdan wekî mînak kovara Hawarê. Herwiha li gorî Öpengin û Haig (2014:148) jî dîsa standard bêtir bi devera Botanê ve tê girêdan ku navenda wê Cizîr e; û li gorî wan herçiqas standard li ser deverekê ava bûbe jî em nikarin bi yek deverê ve wê girê bidin, ji ber ku ew jî bi saya medyayê, televîzyonê û weşanan ji deverekê derbastir dibe û dibe xwedî statuyeye nû; anku geşedana kurdiya standard dîskûrseke nû qezenc dike û loma mirov nikare wê bi yek deverê ve girê bide.

Di xebata Yılmaz (2015:61) de em dibînin ku hin caran dema ku kesek nekaribe bi kurdiya standard bi axive xwe wek kurd qebûl nake. Yılmaz lêkolîna xwe li Îngilîstanê li kûrseke zimanê

kurdî dike û beşdarên lêkolîna wê kurdên Îngilistanê ne. Ji xebata wê diyar dibe ku dema ew kes bi kurmanciyeke standard û “têkûz” neaxivin xwe wek kurd qebûl nakin. Mirov di jiyana rojane de jî dikare çavdêriya van mînakên lêkolîna Yılmaz bike. Wekî mînak piraniya kesên ku bi kurdî / kurmancî re elaqedar in gelek caran hevokên bi vî awayî bihîstine û belkî tev li van nîqaşan bûne: “Kurdiya standard heye an kurdiya standard tune ye, devoka heqîqî ya me ye, kurdiya akademîk heye, filan kes bi devoka xwe diaxive lê yên din bi standardê diaxivin û hwd.” Xebata me jî bi mijarên derbarê van gotinan dest pê kir. Lêgerîna bersiva van nîqaşan wê rêya me ya li pey zimanekî (zaravayekî) standard û herwiha nêrîn û fikrên me derbarê devok û zimanê standard de zelaltir bike.

Armanca nivîsandina lêkolîneke bi vî awayî ew e ku em bersiva hin pirsên wekî li jor bidin. Herwiha nîqaşên li ser zimanê standard û kurmanciya standard vê gavê di qada kurdî de berbelav e. Loma bi nivîsandina vê gotarê me xwest em rêyeke din ji bo nîqaşên bi vî awayî vekin û hewl bidin ku bi analîza tematîk û awayekî bêtir teswîrî û şiroveyî nêrînên mamosteyên beşên kurdî raxin ber çavan.

Li ser kurdiya/kurmanciya standard digel gelek xebatan, Matras û Reershemius (1991:104) û vê dawiyê Orak Reşitoğlu (2022) nivîsandiye, lêbelê bi vê metoda ku em bikar tînin ev xebata me ji yên heta niha hatine kirin vediqete; anku nêrînên mamosteyên zanîngehê li ser kurmanciya standard cara ewil tê kirin, loma ev yek giringiya vê xebatê zêdetir dike.

Me xwest em nêrînên mamosteyan bidin ka ew zimanê standard çawa terîf dikin; nêrînên wan derbarê taybetî, çêbûn, pirsgirêk û çareseriyên kurmanciya standard çi ne; dema marûzî kurmanciya standard dibin çi hîs dikin; têgehên çawa ji bo kurmanciya standard derdikeve pêş; û çima hin kes kurdiya xwe wek kurdiyeke heqîqî nabînin.

Bi kurtasî di vê lêkolînê de bi analîzeke tematîk em li pey van pirsan çûn:

1. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê standardîzasyon û zimanê standard de çi ne?
2. Nêrînên mamosteyên kurdî derbarê kurmanciya standard de çi ne?
3. Têgehên derveyî kurmanciya standard dimînin çi ne?

Standardîzasyon

Li gorî OED (Oxford English Dictionary) standard “şêwezareke (variety) zimên a devkî yan nivîskî ya welatekî yan jî herêmên lengûstîk e ku bi giştî wekî herî rast hatiye qebûlkin”. Ji ber vê yekê wateyên din ên Standardê wekî yekîfî, sererastî û qebûlkinê hene. Şêwezareke standard bi yekdengiyê demokratîk çêdibe, lêbelê wekî ku Jenny Cheshire û James Milroy jî balê dikişînin “ewên ku hêza herî zêde di destê wan de ne, tesîra wan herî zêde ye ku biryarê bidin ji bo formên zimanê standard ê “rast”. Loma şeweyên standard tevahiya tiştên sosyopolîtîk û lengûstîk in (Beal, 2016:301).

Li gorî Smakman mirov dikare taybetiyên zimanê standard bi vî awayî bide: Zimanê standard amûreke ragihandinê ya notr e ku mirovên li welatekî digihîne hevdû. Herçiqaş wekî xwezayî neyê dîtin û bêtem xuya bike jî tê hijêkirinê (Smakman, 2012: 54).

Têgehên standard û standardîzasyon ji aliyê zimannasan ve ji gelek aliyan ve tînin bikaranîn. Lêbelê ji aliyê şeweyê nav zimên de pêvajoya standardîzasyonê di dêsmana (structure) zimên de neguherbarî û yekşeweyiyê derdixe pêş. Ji ber wê mirov dikare pênaseke wuha bîne, ku îdeolojîk nîn e, û bi dêsmana hundurîn yan jî şiklê fîzîkî ya tiştê hatiye standardkirî ve girêdayî ye: *standardîzasyon ferzkirina yekşeweyiyê li ser sinifêke tiştan e*. Divê mirov bala xwe bide ser

vê yekê: tiştên ku em behs dikin yek şeweyî nîn in lê guherbar in. Ji ber vê, yekşeweyî li ser wan tê ferzkirin û yekşeweyî yan jî neguherbarî dibe taybetiyeke giring a şeweya zimanê standard a zimanekî (Milroy, 2001:531).

Wekî Matras û Reershemi (1991:104) rave dikin standardîzasyon bi taybetî di nivîsê de derdikeve pêş. Di standardîzasyonê de navê ku herî derdikeve pêş û modêla ku tê nasîn ya Haugen e. Wekî Beal (2016:303) îfade dike li gorî Haugen 4 heb qonaxên standardîzasyonê hene. Qonaxa yekem “hilbijartina norm”ê ye ku ev, bijartina devok an zaravayê ku dê bibe standard e. Anku devokek / zaravayek ji aliyê gel ve tê hilbijartin ku wekî standard bê qebûlîkirin. Qonaxa duyem “kodkirina formê” ye, anku çêkirina sîstemeke nivîsê ye. Piştî ku ev qonax derbas bûn êdî “detaykirina fonksiyonê” (stabilîzasyon) dest pê dike. Di vê qonaxê de çêkirina ferhengên, gramerê û keresteyên din giring in. Qonaxa herî dawî “qebûlîkirina wê ji aliyê gel ve” (têbîqkirin) ye û di vê qonaxê de jî êdî ev zimanê standard ji aliyê enstîtuyan, nivîskaran, weşanxaneyan, û medyayê ve tê qebûlîkirin (Beal, 2016:303; Matras û Reershemius, 1991:104).

Wekî Beal (2016:304/305) neql dike digel ku Haugen pêvajoya standardîzasyonê ji aliyê şeweyê û fonksiyonê ve dinirxîne, Milroy û Milroy bêtir li ser rola îdeolojiyê di şewegirtin û dewamkirina şewezarên standard de (standard varieties) disekinin. Ew îdîa dikin ku merheleyên ku zimanekî standard jê re derbas dibe ji ber îhtiyaca hevîyê (uniformity) ye ku ji aliyê kesên kartêker ên civakê ve derketiye pêş. Fikrên Haugen û Milroy derbarê standardîzasyonê de “nivîsandin”ê derdixe pêş. Lêbelê çarçoveya Agha digel standardîzasyona nivîskî li ser ya şewezarên devkî (spoken varieties) disekine, û di her merhaleya zimên de wê qebûl dike.

Standardîzasyon di kurdî de

Wekî Matras û Reershemius jî diyar dikin heta sedsalên borî standarda edebî ya ziman bi saya metnên dînî pêk dihat ku rêziman û şeweya wê bi saya wan metnan dihate jiberkirin, kopîkirin û derbasî nifşeke din dibû. Lê di serdema modern de çêkirina normeke standard bi avabûna netewdewletan pêk hat. Biryara normeke standard ji bo danûstandina gel, êdî ji aliyê sazîyên dewletan ve tê dayîn. “Zimanekî neteweyî” yê standard hêj jî ji bo civakên netewî yên xweser taybetiyeke zanavê ya muhîm e. Ev zimanê netewî yê standard ji aliyê gel ve wekî “zimanê kelepûrî” (heritage language) yan “çanda netewî” tê dîtin. “Lêbelê rola standardîzasyona modern ji bilî wekî navgîneke sazîyên dewletê çî ye, û “zimanekî neteweyî” çawa derdikeve bêyî piştî xwe bide otorîte yan sazîyên dewletê? (Matras û Reershemius, 1991:103). Bi taybetî ev pirs Matras û Reershemius ji bo kurdî pirsêke giring e. Gelo bêyî sazî û dewletekê standardîzasyon çawa pêk tê? Jixwe Matras û Reershemius jî di peywendî yidîşî (zimanê cihûyên rojavayê ewropayê), kurdî û romanî (zimanê qereçîyan ku miletekî bi eslê xwe ji Hindîstanê ne) li pey vê pirsê geriyane.

Wekî me li jor jî îfade kiribû standardîzasyon *yekformê* derdixe pêş û dixwaze vê yekê bide qebûlîkirin. Ev qebûlîkirin jî ji aliyê sazî an dewletekê pêk tê. Dema mirov li ser van qaîdeyan bisekine mirov dibîne ku standardîzasyona di kurdî [an di kurmancî de, jixwe mijara me jî ev e] zehmetiyek dikişîne ji ber nebûna sazîyeke bi rêk û pêk. Herçiqas çend hewlên kovara Kurmancî û vê axiriye Weqfa Mezopotamyayê hebe jî, û ev formên yekreng ên zimên di nivîsê de hewldabin bêne avakirin jî ji bo standardîzasyona ku bigihîje her derê civakê divê bi navgînên wek medya, medyaya civakî û perwerdehî di nav gel de belav bibe û ji biçûktiya zarokan ve bê hînîkirin.

Xaleke din a giring ku Matras û Reershemius (1991:103) li ser disekinin ev e ku kurdî xwedî tradîsyoneke devkî ye û piraniya miletê kurdan nexwende ne, wekî mînak hîç ne aşînayî kodên zimanê nivîsê ne; anku piraniya wan xwedî dokumentên edebî nîn in û rabirdûyeke wan a zanîna çandî û nivîsînê nîn e. Li vir xala hatiye behskirin nexwendewariya kurdan e. Herçiqas demeke dirêj derbas bûye ji dema ku wan ev xebat kirine û îro piraniya kurdan xwendewar bin jî, ev xwendewarî li Tirkiyê bi zimanê tirkî ye, ne bi kurdî ye; û ji ber ku perwerdeyeke birêkûpêk a kurdî pêk nehatiye ev yek jî rê nade ku forma nivîskî di nav gel de belav bibe ku di encamê de standardîzasyoneke berbelav çêbibe. Herwiha dema perwerde, nivîsandin û xwendin di nav gel de belav nebûbe wê gavê jî çandê nivîsandinê çênabe ku standardîzasyonê di nav gel de belav bike.

Hassanpour standardîzasyona kurdî wekî armançekî nabîne, lê standardîzasyona di kurdî de wekî navgîneke ji bo berdwamiya hebûna ziman û neteweyê dibîne (Hassanpour, 2005:100). Li vir tiştê Hassanpour balê dikişîne li ser, bêtir ji aliyê berdwamiya neteweyekê ve rola zimên e; anku mirov nikare standardîzasyona miletekî xwedî dewlet û ya kurdan wekî hev bibîne, ji ber ku şert û mercên wan cuda ne. Ji bo standardîzasyonê tevxebateke zimannas, pisporên zimên, kesên perwerde dikin û hin pisporên din lazim in. Herwiha wekî me li jor îfade kiribû li gorî Haugen divê ziman ji çar merhaleyan ve derbas bibe ku bibe standard: Norm bête hîlbijartin, ew forma hîlbijartî bête kodkirin, fonksiyon bête detaykirin anku ferheng, pirtûkên rêzimanê û hwd. bête çêkirin û herî dawî jî di pêvajoya dawî de ji aliyê enstîtu, zanîngeh, medya û hwd. ve ev forma pêkhatî bête belavkirin an tetbîqkirin û ji aliyê gel ve bête qebûlkirin (Beal, 2016:303). Ji ber wê, li gorî neteweyên din pêkhatina zimanekî standard ji bo kurdî / kurmancî zehmettir dibe û barê ku kurdî hildide ser xwe jî cudatir dibe, ji ber ku armanca standardîzasyona zimanekî girtina yekformî û zelalkirin û hêsankirina ragihandinê be ya kurdî armançeke berdwamiya çand, hebûna ziman û miletê xwe jî hildide ser xwe.

Metoda Lêkolînê

Ev lêkolîna kalîtatîv derbarê vê yekê de ye ka qismekî mamosteyên zanîngehê ku di beşa kurdî de dixebitin derbarê zimanê standard, standardîzasyon û kurmanciya standard de xwedî çî nêrinê ne. Me di lêkolînê de analîza tematîk bikar anî. Li gorî Braun û Clark Analîza Tematîk Metoda Kalîtatîv a yekemîn e ku divê mirov hîn bibe û ji bo ku bikaribe analîzên din bike û ev metod tiştên bingeîn hînî me dike. Herwiha Braun û Clark (2006:78) Analîza Tematîk ji metodolojiyekî bêtir wekî metodekê dibinin. Taybetiyeke baş di Analîza Tematîk de heye ku ew pir livîner e anku mirov dikare li gorî xebata xwe guherînan tê de çêbike. Analîza tematîk metodeke kalîtatîv e ku lêkolîner bi awayekî sîstematîk bikar tînin ji bo organîzekirin û analîzkirina daneyên tevlihev. Bi taybetî di mijarên hinek tevlihev di xebatên kalîtatîv de guncan e (Dawadi, 2020:62). Analîza tematîk wekî di qadên psîkolojî, tenduristî, zanistên civakî di pîvana helwestan de jî tê bikaranîn wekî xebata Banî-Khaled (2014) û Hekanaho (2022).

Daneyên lêkolînê di sala 2022an de hatine berhevkirin. Bi tevahî hejmara beşdarên lêkolînê 10 kes in.

Me beşdarên lêkolînê wekî Mamoste 1, Mamoste 2. ...Mamoste 10 bi nav kirin û ew wekî M1, M2, ..., M10 kod kirin û di nirxandin û analîzan de me bi awayê gotina koda wan behsa wan kir. Agahiyên beşdarên lêkolînê li jêr hatine dayîn:

Beşdar	Bajar (Ji ku ye?)	Zayend	Temen	Kar	Perwerde
M1	Hekkarî	mêr	34	mamoste	Doktoraya kurdî
M2	Mêrdîn (Qoser)	mêr	37	mamoste	Doktoraya kurdî
M3	Mêrdîn	mêr	38	mamoste	Doktoraya kurdî
M4	Mêrdîn (Nisêbîn)	mêr	46	mamoste	Doçentê kurdolojî
M5	Mûş (Malazgîr)	mêr	33	mamoste	Doktoraya kurdî
M6	Bidlîs (Tetwan)	jin	35	mamoste	Doktoraya kurdî
M7	Semsûr	mêr	46	mamoste (derveyî zanîngehê)	Doktoraya kurdî
M8	Diyarbakir (Lîce)	mêr	44	mamoste	Doktoraya kurdî
M9	Sêrt (Misirc)	mêr	35	mamoste	Doktoraya kurdî
M10	Mûş	mêr	35	mamoste	Doktoraya kurdî

Daneyên vê lêkolînê di maweya heftêyekî de hatine berhevkerin. Me di lêkolînê de xwest em bersiva pirsên hevpeyvîneke nîv-sazkirî (semi-structured interview) ji beşdaran werbigirin. Jixwe armanca hevpeyvînê nîv-sazkirî ew e ku mirov bikaribe rasterast agahiyên derbarê fikr, bawerî, hest û zimanê mirovan û hwd. berhev bike (Karasteas, 2022:99). Di encama lêkolînê de 6 tema derketin wekî: (1) Nêrînên mamosteyan ên standardîzasyonê (2), Nêrînên mamosteyan ên kurmanciya standard, (3) Nêrînên mamosteyan dema marûzî kurmanciya standard dibin, (4) Kurdiya nestandard, (5) Baweriya gel ku “kurdiya me ne ya heqîqî ye” û (6) Binavkirinên kurdî. Digel van temayan me bintema û kod diyarkirin û li gorî van ev mijar di peywenda kurmancî de nixand.

Me analîz li gorî van guherbaran nekir wekî: Cînsiyet, temen, statuya sosyoekonomîk, paşxaneya erdnigarî, yan jî salên ku xebitiye. Mirov dikare di xebateke din de li ser vê yekê bixebite. Temayên hatine diyarkirin hinek ji wan jixwe di hişê me de bûn lê piraniya wan di dema analîzê de bixwe derketin meydanê.

Di lêkolînê de me ewilî dengên mamosteyan ên ku me qeyd kiribû deşifre kir, paşê li gorî keresteyên nivîskî yê di destê me de me tema, bintema û kod diyar kirin. Diyarkirina temayan bi gelemperî li gorî nêrînên mamosteyan bû ke me deşifre kiribûn. Herwiha bintema û kod jî dîsa li gorî wan nêrînan derketin meydanê. Di encama lêkolînê de 6 tema û 20 bintema hatine dîtin. Ji bo ku em hevpeyvînan analîz bikin me “analîza tematîk” guncan dît.

Di analîza daneyan de me dane yek bi yek û di demen cuda de xwendin ji bo ku aşînyai bi daneyan çêbibe. Piştî vê kod derketin, piştî kodan tema û bintema hatine lêgerîn û dîtin. Tema, bintema û kod çend caran hatine xwendin û binavkirin. Ji bo ku piştgirî bide temayan me axaftinên beşdaran¹ li bin *tema*, *bintema* û *kodan* nivîsand.

¹ Me axaftinên beşdaran sererast nekir. Axaftinên wan li gorî bilêvkirina wan hatine nivîsin.

Dîtin û Şirove

Di lêkolînê de li gorî pirsan ev tema derketin ku em li jêrê wekî tablo didin. Ji her sê pirsên lêkolîna me, li gorî bersivên beşdarên tema û bintemayên me yên derhatî wekî jêrê hatine rêzkirin:

Tema: Nêrînên mamosteyan ên standardîzasyonê

Têgihîştina hevpar

Nivîsandina hevpar

Zimanê nivîsê

Tema: Nêrînên mamosteyan ên kurmançiya standard

Taybetî

Çêbûn

Pirsgirêk

Çareserî

Tema: Nêrînên mamosteyan dema marûzî kurmançiya standard dibin

Erênî

Neyînî

Mijarên din

Tema: Kurmançiya nestandard

Binavkirinên kurmançiya nestandard

Taybetiyên kurmançiya nestandard

Pirsgirêkên kurmançiya nestandard

Tema: Baweriya gel ku “kurdiya me ne ya heqîqî ye”

Sebebên wê

Encamên wê

Tema: Binavkirinên kurdî

Kurdiya akademîk

Kurdiya nivîskî

Kurdiya standard

Binavkirinên cuda

Kurdiya neakademîk

Tema: Nêrînên mamosteyan ên standardîzasyonê

Di vê temayê de pirsên ku me pirs kir nêrînên mamosteyan ên giştî yên derbarê zimanê standard de dipêve. Dema ku bersiv hatine dayîn bersivdêr li gorî zimanê kurdî jî fikirîye lê pirs û tema wekî giştî li ser zimanê standard û standardîzasyonê ye. Di temaya *nêrînên mamosteyan a standardîzasyonê* de armanca me ew bû ku em bibînin ka beşdarên me derbarê standardîzasyonê de bi giştî çi difikirin. Di vê temayê de bintemayên wekî *têgihîştina hevpar*, *nivîsandina hevpar* û *zimanê nivîsê* derketin.

Tema	Bintema	Kod	
Nêrînên mamosteyan ên standardîzasyonê	Têgihîştina hevpar	Ji hev fêmkirin Danûstandin Zimanê gel	Lingua franca (Zimanê hevpar) Melodiya zimên a hevbeş Ji bo herkesî heman tiştî dibêje
	Nivîsandina hevpar	Nivîsandina bi yek awayî Fêmkirina hevûdû Zimanê hevpar Rehetiya jihev fêmkirinê Nivîsandina bi heman varyantê	Zimanê çîrok, helbest pê tê nivîsin Di weşangeriya kurdî de serdestbûn Zimanê ku ji aliyê saziyan ve dertê Di weşanxane, sazî û komeleyan de dertê Ferhenga varyantan
	Zimanê nivîsê	Berhemên bi vî zimanî Zimanê nivîskî Devoka nivîskî Di nivîsîn û axaftinê de standardbûn	Zimanê ku çîrok, helbest, pirtûk pê tê nivîsin Zimanê ku di weşangeriya kurdî de serdest e Kurmançiya standard bi nivîskî ye Nivîsandina çîrok û romanên

Têgihîştina hevpar: Derbarê vê yekê de hin mamoste van peyvan tînin ziman: “*Yanê zimanê standard bi min ew zimanê axêverê wî zimanê yên hemû heremên cuda yên zimanekî kê m zêde bi rêya nivîskî û bi rêya medyayê û bi rêya perwerdeyî ji hev fê m dikin û danûstandinên xwe pêk tînin.*” (M1, Hekkarî). Herwiha mamosteyekî din bi van peyvan gotinên xwe tîne zimên: “*Zimanê standard, li gorî raya min, li gorî Nêrînên min ev e; zimanekî hemû gelê ku wî zimanî diaxive, hemû gelê ku ji nijadî ye ji axaftina ku tê kirin dikaribe fehm bike û dikaribe li gorî wê em bêjin pêdiviyên xwe bi van bersivan bide. Yanî bi vî zimanê xwe karibe bi kesekî ku ji nijada xwe ye, ji gelê xwe ye yan jî kesê ku dibêje ez vî zimanî hîn bûme, ez bi wî zimanî dipeyvîm karibe bi wî ya ra bi rehetî bi hêsanî danûstandinê bike. Ji bona min zimanê standard ev e.*” (M3, Surgucî). Û di bin vê bintemaya me de mamosteyekî din van gotinan tîne zimên: “*Yanê bo zimanekî standard mirov dikare vê bibêje zimanekî ji bo herkesî heman tiştî beje bêtir jî bo nivîsandinê û ji bo ragihandinê û ji bo têkiliyê û bo hev du fê m bikin yanê ji bo fê m kirina hevdu zimanekî hevpar, mirov dikare zimanekî hevpar û li ser lihevhatibin yanê bo min ev e.*” (M4, Nisêbîn). Û yekî din bi van gotinan wan piştrast dike: “*Yanî zimanekî ku axêverên wî zimanî li ku bin, li kîjan parçeyê, li kîjan welatê, li kî derê bin, kîjan herêmê bin bikaribin hev fê m bikin. / ...ev jî hem tesîrê li axaftina wan bike hem jî xisûsen di nivîsandinê da ji ber ku hevdu têbigihîjin standardîzasyon lazim e. / Dawîya dawî ji bo ku tu vana jî bikaribî bînî ber hev, ji bo ku tu van jî em bêjin nêzî hev bikî, ev jî hem tesîrê li axaftina wan bike hem jî xisûsen di nivîsandinê da ji ber ku hevdu têbigihîjin standardîzasyon lazim e.*” (M5, Malazgîr).

Nivîsandina hevpar: Nêrînên mamosteyan ku derbarê vê de derdikeve pêş ev in: “*Zimanê standard yanê ew ziman e ku dema nivîsandinê de hemû kes bi heman awayê binivîsin, ji aliye gramatik, ji aliye rastnivîsê de hemû kes dema ku bi heman awayê nivîsandin em dikarin jê re bêjin zimanê standard. / ...yanê ama zimanê nivîskî de hemû kes bi heman awayî dinivîsin ji bo vê em dibêjin zimanê standard.*” (M3, Surgucî). Herwiha nêrînên hin mamosteyên din bi vî awayî ne: “*Yanê bo zimanekî standard mirov dikare vê bibêje zimanekî ji bo herkesî heman tiştî bêje bêtir jî bo nivîsandinê û ji bo ragihandinê û ji bo têkiliyê û bo hev du fê m bikin yanê ji bo fê m kirina hev du zimanekî hevpar, mirov dikare zimanekî hevpar û li ser lihevhatibin yanê bo min ev e.*” (M4, Nisêbîn). “*Têgeha zimanê standard ji bo min tê çî wateyê, yanî ew zimanê ku pirtûk, helbest, çîrok pê tîn nivîsîn. Yanî em bêjin di weşangerîya kurdî da serdest e ew ji bo min zimanê standard e.*” (M9, Misirc).

Zimanê nivîsê: Derbarê vê yekê de nêrînên bi vî awayî derketin: “*... piraniya edebiyatvanên kurd, romannivîs, çîroknivîs, helbestnivîs berhemên xwe bi vî zimanî afirandine û li ser edebiyatê re di kurdî de li Bakur zimanekî standard ê nivîskî çêbûye...*” (M2, Qoser). “*Ê helbet heye jixwe wextê mirov behsa standardbûnê dike hinekê jî behsa nivîsê de derdikeve pêş, standardkirina axaftinê de giredayî nivîsê ye wexta nivîsê de standard tune be di axaftinê de jî standard çênabe yan jî wekê xala duyemîn dimîne yanê loma pêşî divê ew standard di nivîsê de çêbe piştra derbasî gotinê jî dibe.*” (M4, Nisêbîn). “*Lê kurmancîya standard ku em dibêjin an jî axaftina wî jî em bêjin ji ber ku li ser nivîsê pêk tê paşê ji nivîsê dikeve axaftinê...*” (M5, Malazgîr). “*Zimanê nivîskî lê zimanekî çawa ye nivîskî? Zimanekî ku ji aliyê sazîyan ve dertê. Ew zimanê nivîskî yê ku ji weşanxane, sazî, komele û rojnameyan dertê.*” (M9, Misirc).

Tema: Nêrînên mamosteyan ên kurmanciya standard

Me di lêkolînê de nêrînên mamosteyan derbarê kurmanciya standard de di bin bintemayên wekî *taybetî*, *çêbûn*, *pirsgirêk* û *çareserî* îfade kir.

Tema	Bintema	Kod	
Nêrînên mamosteyan ên kurmanciya standard	Pênas	Kurmanciyeke standard heye Bêqisûr nîne Bi nivîskî ye Li Bakur bi nivîskî ye Bi nivîskî û devkî ye Bi sedî sed nêzî tu devoka nîne Standardbûn di nivîsê de ye Standardbûn di axaftinê de ye Ji bo kultura nivîsê lazim e Kurmanciya pirtûkan Kurmanciya kovaran Kurmanciya televîzyonê Têgihîştina hevpar Netewebûn Neteweperwerî Devokek nabe standard Şêwezarên cuda cuda Desthilatî	Zimanê nivîskî yê hevpar Standarda televîzyonê çêdibe Standardkirina axaftinê girêdayî nivîsê ye Têgihîştina hevpar a kesên xwende Kurmanciyeke standard heye lê sedî sed çênebûye Ji aliyê nivîskî ve kurmancî standard bûye lê ne tam Alfabeya latîni Axaftina kesên xwende li gorî standardê Axaftina derdora akademîk bi standardê Lazimiya zimanê standard ji bo kurmancî Zimanekî standard ê nivîskî rûniştîye Jihevfermîkirin Standard di zimanê nivîskî de Hawar Kurmanciyeke cuda Mîrov nikare bibêje ev kurmancî standard e, ev ne standard e
	Çêbûn	Xwendina metnên devokên cuda Xwendina nivîskaran a berhemên hevûdû Girtina peyvên devokên hevûdû ji aliyê nivîskaran ve Nivîs Bi saya nivîskaran Ji hêla enstîtuynê kurdî ve çêdibe	Hawar Ji nişka ve çênabe Afiandina zimên ji aliyê gel ve Xwendin û nivîsandin Piştî Celadet di nivîsê de jixweber çêbû Bi xêra weşanxaneyan Pêvajoyek e
	Pirsgirêk	Nebûna standardîzasyonê baş Bêparmayîna kurmancî ji gelek aliyên ve Hayjênebûna kurmanciya standard ji aliyê kesên nexwende ve Bandora tirkî Nebûna sazîyên ku standardê bidine qebûlîkirin Jiholêrabûna peyvên cuda Nebûna kurmanciyeke nivîskî Nebûna sazîyeke fermî ku karê standardê bike Perwerdenekirina zarokan li dibistanan Henekên xwe bi kurmanciya standard kirin Xwe kêmtirîn dema ku standard nîzane Kesên kurdiya standard dizanin ya devokî biçûk dibînin Dema bi malbatê re xebirdî rewşeke komîk derdikeve	Nebûna dibistanan Nebûna pirtûkên ji aliyê pisporan ve hatine amadekirin Lihevnekirina li ser standardê Belavnebûna kurmanciya standard Nebûna desthilatek siyasî Nebûna standardê di axaftinê de Nîqaşên li ser rastnivîsê Bêdewletbûn Bê sazîbûn Bêpergalbûn Bikaranîna peyvên lokal di nivîsê de Ziman di asta xwendin û nivîsandinê de belavî gel nebûye Gel tranê xwe pê dîke
	Çareserî	Pêwistiya zimanê standard Netewetî/neteweperwerî Xwendina metnên hevûdû Xwendina pirtûkên hevûdû Bi berdewamî bikaranîna peyvên Ferzkirina qaîdeyan ji aliyê sazîyekî ve Çêkirina peyvên nû li gorî sistema zimên Parastina kurdiya standard û ya devokî Di zimanê nivîsê de standardbûn Bikaranîna peyvên heta ku rûnişt, cihê xwe girt Hebûna sazîyan Kîjan devok bikeve rêzimanê ew dibe standard Axaftin, nivîsandin, bikaranîna kîjanî hêsantir be divê ew bibe standard Her devok hêja ye bibe standard Sazîyek dikare devokêkî wekî standard qebûl bike Navendîbûn	Pêşkêşkirina qaîdeyan wekî Celadet Çêbûna standardê ewilî di nivîsê de Zêdekirina têgihên nû Zêdekirina peyvên aktuel Parastina peyvên devokan Lihevkerîna li ser zimanê standard Perwerdeya bi zimanê zikmakî Kontakta devokan Haydariya ji edebiyatê Belavbûna standardê li nav civakê Belavbûna xwendin û nivîsandinê Parastina standardê Hilbijartina devoka hêsan wekî standard Hilbijartina devoka axêverên wê zêde wekî standard Belavbûna sistema perwerdeyê Divê sazîyek biryarê bide

Taybetî: Derbarê vê bintemayê de mamoste bersivên bi vî awayî dane: “*Bi min kurmanciyeke standard heye! Em navê vê daynin kurmanciyeke standard heye, ew kurmanciyeke ku bi taybetî piştî salên 80yî di kovaran de û piştî salên 90î di rojname û televîzyonan de tête axaftin, tête belavkirin û li ser avakirina hin têgehên nû, hin peyvên nû û bi hevoksaziyeke têkuztir tête axaftin*” (M1, Hekkarî). “...gor vê esasen me qal kir piraniya edebiyatvanên kurd, romannivîs, çîroknivîs, helbestnivîs berhemên xwe bi vî zimanî afirandine û li ser edebiyatê re di kurdî de li Bakur zimanekî standard ê nivîskî çêbûye, lêbelê axaftinê axaftinê de standardek tunne be jî dema ku mirov dipeyivin dikarin wek nivîsê bipeyivin û standardek ji xwe re ava bikin ev jî di vir de bandora medyayê ji ya edebiyatê bêtir e ji bo axaftinê...” (M2, Qoser). Digel van gotinan, mamoste di avabûn û belavbûna zimanê standard de rola desthilatê derdixin pêş: “*Lewra sîstema perwerdeyê em bifikirin, mamosteyek heye, xwendekarên wî hene. Yan jî sîstema ragihandinê em bifikirin, yanî dewlet dixwaze peyama xwe bi awayekî rast û durist bigihîjîne hemû welatîyan.*” (M8, Lîce). / “*Yanê kurmanciya standard wextê mirov dibêje standard qest him nivîskî him jî devkî yanê him axaftin him nivîsin tê ku bi piranî ji hêla desthilatek sîyasî zimanê standard tê çekirin...*” (M2, Qoser). Mamosteyekî din belavnebûna standarda kurdî û hayjênebûna gel ji wê wiha rave dike: “*Yanî ji ber ku perwerde tune ye, ji ber ku em bêjin sazîyên ku evî standardê bigirin û bi kar binin û tetbîq bikin tune ne, di kurmançî da belav nîne. Yanî kitleyekî, herî zêde pênc deh hezarekî em bêjin li bakur, heke tu bihesibînî, pênc deh hezarekî evî standardê herî zêde hay jê hene û bi kar tînin. Wekî din belav nîne.*” (M5, Malazgîr).

Çêbûn: Derbarê vê bintemayê beşdarekî me di çêbûna kurmanciya standard de rola nivîsê derdixe pêş: “...standardkirina axaftinê de giredayî nivîsê ye wexta nivîsê de standard tinne be di axaftinê de jî standard çênabe ya jî wekê xala duyemîn dimîne yanê loma pêşî divê ew standardat di nivîsê de çêbe piştra derbasî gotinê jî dibe. (M4, Nisêbîn). Beşdarekî din rola xwendina nivîskaran a metnên hevûdu wuha derdixe holê: “*Bi xwendin û nivîsandin, metnê hev du dixwînin mesela em bêjin kesekî ku ji Mêrdîn be metnê Colamêrgî dixwîne, ê ku nivîskarê Colamêrgî metnên Mêrdînî dixwîne, yanê hev du tamam dikin yanê, peyvek di devoka wî de tine be bi xwendinê digire ya jî em bêjin bi standarizasyonek cuda çêdibe, tabî ew nayê vê maneyê ku standardîzasyonekî baş heye yanî hê jî hin nivîskar bi israr dibêjin em bi devoka xwe binivîsin yanê*” (M3, Surgucî). Nêrîneke din derbarê çêbûna zimanê standard de rola weşanxaneyan derdixe pêş: “*Yanî zimanekî standard ê nivîskî rûniştîye. [...] A nivîskî bi taybetî xêra weşanxaneyan çêbûye. Di wan weşanxaneyan de Nûbihar, Avesta, Lîs Belkî. Yanî yê Nûbiharê nizanim lê yê Avesta, Lîsê edîtorê wan dîsa ji herêma derdora Torê ne, herêma Mêrdînê ne. Ne ji Torê bira şaş nebe. Herêma Mêrdînê ne. Yanî ji ber wî em bêjin zimanê nivîskî piçekî êdî taybetîyên herêma devoka Mêrdînê dihewîne.*” (M9, Misirc). Derbarê lazimiya çêbûna standardê û ka standard dê herêmên cuda ên kurdan çawa bigihîne hev beşdarek ev gotin anîne zimên: “*kurmanç, li çar pênc parçeyan belav bûne, kafkasyayê filan jî bixî navê, û di nav vê çar pênc parçeyê da gelekî herêm hene, weku me got botan, behdînan. Dawîya dawî ji bo ku tu vana jî bikaribî binî ber hev, ji bo ku tu van jî em bêjin nêzî hev bikî, ev jî hem tesîrê li axaftina wan bike hem jî xisûsen di nivîsandinê da ji ber ku hevdu têbigihîjin standardîzasyon lazim e.*” (M5, Malazgîr).

Pirsgirêk: Bintemayeke din ku me ji hevpeyvînan derxist pirsgirêkên kurmanciya standard derdixe holê û derbarê vê bintemayê de jî ev nêrîn derdikevin pêş: “*Wekî min got kurmanciya standard ji aliyê nivîskî ve sedî sed nebe jî heye. Lê di axaftinê de tune ye, her herêm li gorî xwe diaxive. Ev jî ji ber tunebûna dibistanan pêk tê, zarok li malê tenê zimanê malbata xwe hîn dibin.*”

(M6, Tetwan). Beşdarekî din pirsgerêkeke standardbûna kurmancî wuha rave dike: “Lewra zimanê standardkirin di nava xwe da em bêjin kêmkirinekê jî tîne. Yanî varyantan ji holê radike. Kitekitên, cudatîyên di nav xwe da, peyvên, agahîyan têgehan ji hev kêmkirî dike, dadixê. [...] Ku tu bêjî na bila her kes fehm bike, ji bo wê jî em bêjin wek meriv darek bipejîkîne hemû şaxên wê jê ke, bila tenê rehê wê, koka wê bimîne, wê çaxê ew dewlemendiya, rengînûna darê namîne.” (M7, Semsûr). Mijareke din ku mamoste li ser disekinîn tesîra tirkî li ser kurdî ye ku derbarê wê de ev hatiye gotin: “...li ser herêma em bejin Xerzan û ya Botanê standardbûnekê nû hate dayin hevoksaziyekê nû hate ceribandin ew jî kêmkirî zêde bêtir bi min bin bandora tirkî de ye ew hate qebûlkirin...” (M1, Hekkarî) / “Niha çi bûye em di bin bandora tirkî da dimînin, em ziman baş hîn nabin ji bona wî em hev fêhm nakin.” (M10, Mûş). Li vê derê mijara derdikeve holê ev e ku nivîskarên ji herêmên cuda li gorî devoka xwe dinivîsin, loma kurmanciyêke bi sedî sed standard derneketiye û beşdar vê yekê wuha derdibe: “Yanî tu bêjî eva sedî sed kurmanciyêke standard e, her kes li gorî vê dinivîse, tiştêkî wisa bi min hê jî tune ye. Yanî hê jî, erê kurmancîya standard û kurmancîya nivîskî, min wisa serî da pênasê kir, lê dema tu nivîsê jî dinihêrî, tu lê dinihêrî yekî behdîni hin rengê xwe dixê, yekî botî em bêjin rengê devoka xwe dixê, yekî serhedî rengê devoka xwe dîyar e ku dixê nivîsê jî. Yanî ew sedî sed çênebûye hêj. Loma kurmanciyekî, an jî hewlekî kurmanciyekî standard heye bes ne temam pijîyayîye.” (M5, Malazgîr). Digel van yekan belavnebûna kurmancîya standard pirsgerêkeke din e ku wuha tê derbirîn ji aliyê mamosteyekî ve: “Yanî kîteyêkî, herî zêde pênc deh hezarekî em bêjin li bakur, heke tu bihesibîni, pênc deh hezarekî evî standardê herî zêde hay jê hene û bi kar tînin. Wekî din belav nîne. Yanî ez wiha bêjim, biçî nav gundekî, em bêjin ku xwendin û nivîsandina wî hebe, li gundekî bohtî, li gundekî serhedî bi rastî ku bi kurmancî ra eleqedar nebe, xwendin û nivîsandina kurmancî ra ku em bêjin bi gramera kurdî ra eleqedar nebûbe ku nexwendibe, nenivîsandibe, haya wî wê ji standardê jî tune be. Yanî ez ne bawer im standarda ya kurmancî pişik haya wî yê jê hebe. Loma standarda kurmancî standardeke gelekî teng e.” (M5, Malazgîr).

Çareserî: Di vê bintemaya de em nêrînên mamosteyan rave dikin ku derbarê çareseriyên pirsgerêkên kurmancîya standard de ne: “...wexta du kesên ji herêmên cuda eger hayê wan bi taybetî ji edebiyatê, ji nivîsê hebin dikarin pir bi hêsanî li ser standardekî hev bikin yanê.” (M2, Qoser). “...yanî saziyekî hebê bêje ‘...heyran ji îro pê de ev devok standard e, perwerde hemû tişt bi vê devokê ye’ ya ewê hebê ya jî bi deme re bê nivîsandin, bê hilberanîn û bi deme re bê qebûlkirin ji xwe re standardek derdikeve, yanê rêya wê tu bêjî tabî başqa rêya wê nizanîm.” (M4, Nisêbîn). Ji bo rûniştina zimanê akademîk mamosteyek bikarneanîna peyvên lokal û ji dewsa wê hevgirtineke di nivîsê de wuha pêşkêş dike. “Ha, ez wiha, yanî çawa bêjim pir pir tiştêkî hevpar hebe êdî hatibe qebûlkirin yanî di kurmancîya standard da halî hazir heye îda, hatibe qebûlkirin, digel wî jî kesekî rabe ewî nenivîse, an jî neaxive an jî nebîne û di şûna wî da biçê tiştêkî pirr pirr lokalê gundê xwe bîne bi kar bîne bi rastî bi min ne durist e jî ne hewce ye jî... / Okey, piştî ku rûnişt, piştî ku em bêjin hêla ewî kîteyê qet nebe ji bo kurmancî dibêjim, ji ber ku em behsa kîteyê dikin, dewlet tune ye tiştêkî tune ye. Heya ji aliyê hemû kesî ve ew tişt hate qebûlkirin piştî wê ne hewce ye meriv biguherîne...” (M5, Malazgîr). “Heke perwerdehî hê ji zarokatiyê ve bê dayîn, belavbûna zimanê standard dê zûtir bibe, lewre nişên nû dê zûtir adapteyî vî zimanî bibin û bi saya xwendin û nivîsandinê dê di nav gel de jî pêş bixin.” (M6, Tetwan). Mamosteyek çêkirina peyvên nû ku di zimên de tune ye wiha rave dike: “dibe ku em bêjin peyva “înternet” ê tune be, “înternet” tiştêkî nû ye, kifşeke nû ye, wexta ku kifşeke nû hebe divê tu li gorî wê kifşa nû tu jî bi zimanê xwe bersivêkê jê ra bibîni. Li gor qalibên zimanê te, li gor

herikbarîya zimanê te, li gor dengsazîya zimanê te, fonetîka zimanê te, semantîka zimanê te divê tu jî tiştêkî jê ra çêkî. Nabe ku tu ê paş bimînî.” / “Yanî piranîya gel bi kîjan devokî bipeyîve ew wek navend tê ecibandin ev yek pîvanek e. Pîvana duyemîn li gorî min axaftin, yanî zelalbûna axaftinê ye; hem ji warê nivîsandinê ve, hem ji warê bikaranîna gotinê da, bilêvkirinê da kîjan hêsantir be divê ew bê wek standard, wek navend bê qebûlkin. Lewra em bêjin tiştê ku hêsan be ew ê zûtir bê fehmkin zûtir bê belavkin û zûtir bê perwerdekin. / Lêbelê heke ku em bêjin em ê kurmançîya Mêrdînê û Diyarbekirê wekî navend bicibînin, ji ber ku em bêjin kêma zêde çil pêncî sal e bi vî zimanî tê nivîsandin, tê axaftin, di televîzyonan da bername tên çêkin, di rojnameyan da nûçe tên çêkin, sîyasetmedar bi vî zimanî diaxivin wê çaxê hêsantir e ku gelê dinê ê çeperê xwe bigihîne navendê. Yanî heta ku em navendê li ser çeperê, li ser qeraxan ferz bikin meriv hinekî zextê bide ser qeraxa da ku nêzî navendê bibe çêtir e. Ew ê hêsantir çêbibe.” (M7, Semsûr).

Di temaya “Nêrînên mamosteyan a kurmançîya standard” de tiştê ku bala me kişand ev yek bû ku hin beşdar hebûna kurmançîyeke standard qebûl nakin (M7, Semsûr) û îdîa dikin ku “kurmançîyeke standard tune lê di pêvajoya çêbûnê de ye” (M3, Surgucî). Digel vê, taybetiyên kurmançîya standard bi têgehên wekî “neteweperwerî, nivîs, televîzyon, enstîtuyên kurdî, jihevfehmkin, desthilatî û hwd.” ve tê girêdan, û jixwe dema ku mirov kodên derketine binêre ev têgeh bi awayekî berfirehî tene dîtin.

Çêbûna kurmançîya standard dîsa bi saya nivîsê, kovara Hawarê û wek tiştêkî ku ji nişka ve çênabe lê bi demê re dertê hatiye terîfkin.

Ji bo pirsgerêkên kurmançîya standard di serî de “nebûna saziyan, desthilatê, dewletê; hayjênebûna standardê, nebûna perwerdeyê, bandora tirkî û hwd.” balê dikişînin.

Ji bo çareseriyên ku pirsgerêkên derketine jî dîsa “xebata saziyan, standardbûn, perwerdehî, parastina kurdiya standard û ya devokî” balê dikişînin.

Tema: Nêrînên mamosteyan dema marûzî kurmançîya standard dibin

Me ev tema wekî “Nêrînên mamosteyan dema marûzî kurmançîya standard dibin” bi nav kir. Di vê temayê de armanca me ew e ka mamoste çî hîs dikin dema ku yekî li hemberî wan bi standardê diaxive. Me ji bo vê temayê dîsa çend heb bintema diyar kirin. Di vê temayê derkete holê ku beşdarên me xwedî hestên *erênî* û *neyînî* ne. Herwiha *mijarên din* jî derbarê vê yekê de derketin û loma me ev wekî bintema diyar kirin.

Tema	Bintema	Kod	
Nêrînên mamosteyan dema marûzî kurmançîya standard dibin	Erênî	Kêfxweşbûn Jihevfehmkin Rehetiya danûstandinê Îspata xwendina kurdî Têkilî bi nivîsandina kurdî re Wî kesî perwerde standiye Kesekî xwende ye	Têkilî bi xwendina kurdî re Têgihîştina hevpar Tiştêkî xwezayî Xweş Têkildariya bi kurdî re Kurdî xwendiyê
	Neyînî	Kêfa min nayê yekî herêma min standard bipeyive Zimanê çêkirî Qismêke wê çêkirî ye Devok ji wê şirîntir e	Dûrketina ji devoka xwe Li malê biaxivî rewşên komik dertên Sentaksê de xirabûn Axêver ji herêma min be şûna wî şerm dikim
	Mijarên din	Bi awayê neteweyî fikirîn	Standard ewilî nivîskî ye paşê dikeve axaftinê Nêrîneke pozîtîf an negatîf çênabe

	Axêverên standardê baş nizanin ka standard di axaftina wan de heye yan tune Kurmanciya standard tune ber bi standardê ve diçe Bi elîtbûnê ve nayê girêdan Axaftin şikil nestandiyê Tesîra pişeyê li ser axaftinê tune Yekî gundî dikare ji yekî dixtor baştir biaxive	Em nizanin ka zimanê standard heye yan tune ye Ne wekî zimanên din e Kurdî nebûye qada perwerdeyê Ev tişt çênebûye wekî "ev xwende ye, ev ne xwende ye"
--	--	--

Erênî: Bîntemaya me ya ewil nêrînên wan ên "erênî" derbarê kurmanciya standard de ye. Derbarê vê yekê de li gorî kodên jorîn ev nêrîn derdikevin pêş. Mînakên hestên wan ên erênî bi giştî wekî "jihevîfêmkirin, kêfxweşbûn, danûstandin, têkiliya bi nivîs û xwendinê" derket: "*Lê heke ji herêmên cuda bin ez normal dibinim, ez dibêm belkî jî ew hewldan kiriye ku pêtir were fêmkirin, ez vê baş dibinim...*" (M1, Hekkarî) "*Yanê belkî ji ber ku ez bifikirim wa êdî standardekê me jî heye, ez bi awayekî neteweyê bifikirim cihê tişteki xweşiyê yanê wa ye standardekê me jî heye bêyî dewlet, bêyî sazîyekê ku hêzek di destê wî de ye me jî karibe me bixwe bi edebiyata xwe, bi nivîskarên xwe bi hinek sazîyên xwe yê bê desthilat bi kovarên xwe hikmê wan li ser miletê tunebû me jî karî bi van tiştan standardek çêkiribe û em karibin pê hev du bipeyivin, binivîsin kêfa meriv tê yanê ez kêf xweş dibim.*" (M2, Qoser). Herwiha beşdar dema ku bi kesekî re danûstandinê dikin ê ku bi standardê diaxive, wî wekî kesekî perwerdedîtî, di kurdî de xwende û tekiliya wî bi kurdî re heye, dibînin, anku *prestîjek* didin zimanê standard: "*...lê mesela yekî axivî yanî kîtabî axivî ew çika standard piçekî ew e kîtabî ye, axivî be bi te re tê zanibî çik e yanê yekî xwende ye. / Yanê hissîyata mi ra çêbibe yanê vîna tişteki xwendiyê çêbibe yanê erê vîya têkildarê kurdî ye yanê kurdî xwendiyê, dixwîne ew nêrîn bi min re çêdibe*" (M4, Nisêbîn). "*Pir kêfa min tê. Lewre ev hêviyek dide min. Ez dibêjim tenê bi devoka xwe asê namîne, ji bo têgihîştina ji hev, zimanê standard bi kar tîne...*" (M6, Tetwan). "*Yanî çi hîs dikim? Li gor şexsan diguhere. Hin şexs hene bi rastî dema wî standardê jî te re diaxive êdî ew standard bûye xwezaya wî, xweş e.*" (M9, Misirc)

Neyînî: Bîntemayeke din nêrînên "neyînî" ne. Derbarê vê de ev kod derketine pêş: "*Yanê ez bizanim ew ji herêma min e, ez piçekê şuna wî şerm dikim çimkî ez dibêm hewce nîn e tu wê bikî çimkî em tişteki akademîk nakin, tu tişteki nivîskî nakin, tu tişteki medyayî nakin tu jî vê herêmê yî ez ji vê herêmê me, em kurdiya xwe biaxivin.*" (M1, Hekkarî). Hin beşdar kurmanciya standard wekî zimanekî çêkirî dibînin û devokan tercîh dikin û meyla ber bi standardê wekî dîrketina ji devoka xwe dibînin: "*Lê kurmanciya standard ku em dibêjin an jî axaftina wî jî em bêjin ji ber ku li ser nivîsê pêk tê paşê ji nivîsê dikeve axaftinê, yanî piçekî berevajî siruştî ziman e. tu dizanî ziman mirov pêşî diaxive û ew axaftin belkî êdî nizanîm çawa tesîrê li nivîsê dike lê ya kurmanciya standard da piçekî bi wî şiklî ye. Yanî wekî zimanekî çêkirî hebî ew tehm têda heye. Weku zimanekî werger.*" / "*Yanî tu lê dinihêrî peyv hemû kurdî ne, tamam kêfa te tê, lê tu dinêrî sentaksê da em bêjin ew xerabûn çêbûne yan ji tesîra tirkî, erebî, farisî zimanên bi wî şiklî. Ewa meriva aciz dike, wekî din problem tune ye.*" (M5, Malazgîr). "*Lê mesela hinek jî hene, tirkî dibêjin ya "zorlama", yanî zorê dide xwe ji bo standardê, zorê dide xwe û ew jî nexweş çêdibe. Xweşa min naçe.*" (M9, Misirc).

Mijarên din: Me di vê bîntemayê de rewşa wan a "mijarên din" dema ku marûzî standardê dibin nixand. Derbarê vê de li gorî kodan ev nêrîn derketine pêş. Hin beşdarên me hebûna zimanê standard qebûl nakin û dibêjin ku di kurmancî de standardek tune ye lê ber bi standardîzasyonê ve diçe: "*...kurmanciya standard jixwe tune feqet yanê ne tevahî yanê em bêjin yanê mirov dikare bêje ber bi standardîzasyonê diçe, bi awayekî xwezayî feqet yanê standardîzasyonê zimanekî standard tam tinne ye kesên ku dixwazin bi wî rengî jî dixwazin biaxivin kêma zêde ji devoka xwe*"

tiştan dibînin yanê ez yekî ku bi zimanê standard bi min diaxive ez nizanîm yanê ténagehişim yanê ew zimanê standard e ne zimanê standard e, yanê kesekî wisa heye?” (M3, Surgucî). Ji bo hin kesan dema ku marûzî kurmançiya standard dibin ew wekî hesteke pozîtîf an negatîf di wan de çênake: “...yanê nêrîneka pozîtîf an negatîf bi min re çênabe yanê.” (M4, Nisêbîn). Di lêkolîna me de digel ku hin beşdar zimanê standard bi xwendewariya kurdî ve girê didin, ku ev kes bêtir dikin ku yekformê di zimên de bikar bînin û bi standardê biaxivin, hin kes jî standardê “wekî axaftina bi standardê bi elîtbûn an roleke giring a civakê” ve anku bi prestîjê ve girê nadin: “Na, ev çik bi ya min zêde çênebûye yanê wekî tu bêjî elît e û nizam çik e, çênebûye yanê ji ber ku nebûye qada perwerdeyî ew çik yanê mirov dikare vîna çik bike yanê ji hev cuda bike evana xwende ye evana nexwende ye, yanê xwendinekê perwerdeyî wek fermî jixwe tunne ye di kurdî de... / Yanê ew kes gundî be jî ji ber go perwerdeyê çikê stendiye yanê em bejin ne doxtora ew parêzer a filan a û filan a ji ber go ew bi zimanekî di wan tiştan dike yanê lêbelê di zimanên din tê zanibî, yanê wextî bi te re tirkî biaxivî tê zanibî ew doxtor e, ew gundî ye, lêbelê ji bo kurdî doxtor jî dikarî bi te re bi devoka xwe biaxivî yanê ji vê ji axaftina vê ya kurmançî de dernakevê ew doxtor e ya ew gundî ye, ew jî ji va rewşa perwerde ne bi kurmançî ye tê / ...ji bo kurdî ji bo kurmançî yanê yekî go gundî be ji yekî doktor baştir dikarê standard biaxive.” (M4, Nisêbîn).

Tema: Kurmançiya nestandard

Di vê temayê de sê heb bintema derketin wekî *binavkirinên kurmançiya nestandard, taybetiyên kurmançiya nestandard, pirsgerêkên kurmançiya nestandard*.

Tema	Bintema	Kod	
Kurmançiya nestandard	Binavkirinên kurmançiya nestandard	Devokên lokal Devokên herêmî Devokên kurmançî Kurmançiya axaftinê Axaftina herêmî Kurmançiya herêmî	Kurmançiya siruştî Kurmançiya dûrî nivîsê Ya ku ji dê û bavê xwe hîn dibî Kurmançiya gelek dirûvê wê hebin Kurmançiya devokî
	Taybetiyên kurmançiya nestandard	Nezanîna qaîdeyên gramerê ye Kurmançiya devokî ye Gelek dirûvên wê hene Sistemek wê tune Ji dê û bavê xwe digirî Ji derdora ku lê mezin dibî digirî Ji herêma xwe digirî Kesên li gorî xwe dinivîsin	Herkes li devera xwe werdigire Herkes ji dê û bavê xwe werdigire Herkes ji hawirdora xwe werdigire Kesên zimên baş nizanin diaxivin Ne li gorî xwezaya kurdî ye Ne li gorî gramera kurdî ye Hinek rêzik û qanûnên bingehîn tunene
	Pirsgerêkên kurmançiya nestandard	Li gorî xwe alfabe avakirin Şaşî derdikevin Tevlihevî çêdibe Li ser kurmançî lihevkerînek tune ye Ne li gorî gramera kurdî ye	Zehmetiya têkiliya herêman Tevliheviya rêzimanê Axaftina ne li gorî xwezaya zimên Sistemek wê tune ye Hinek rêzik û qanûnên bingehîn tunene

Binavkirinên kurmançiya nestandard: Di bintemayê de ev nêrîn derketine pêş: “*Erê, Non Standard Kurdish [kurmançiya nestandard] tabî ev fikra min e, em bêjin kurdiya ku nehatiye standardkirin yanê mirov wisa wergerîne, ne standardbûyî ya jî kurmançiya ne standard bi min heke tu vê bêjî yanê ew heremên me behskirî û heremên derveyî van dimînin bi şiklekî dibin kurmançiya ne standard mirov dikare bêje kurmançiya Meraşê, kurmançiya Séwasê, kurmançiya Erdaxanê, kurmançiya Qersê” (M1, Hekkarî) “...yanê loma tu bêtir ya kurmançî bikî kurmançiya nestandard kurmançiya bêhtir devokî ya herêmî mirov dikarî binav bike. / Êê yanê mesela vanê*

(Hawar) *wekî standard qebûl bikin yên derveyê dimînin nestandard, bêhtir herêmî, bêhtir lokal, bêhtir yanê devok meriv dikare bêje, yanê ji dîyalektê bêtir, ji lehçeye bêtir devokên herêmî lokal derveyê vê standardê dimînin.*” (M4, Nisêbîn). “*Esil kurmancîya nestandard na, kurmancîya devokî ye yanî, kurmancîya axaftinê ye.*” (M5, Malazgîr). “*Yanî têgeha kurmancîya ne standard em bêjin devokên kurmancî ne ji bo min.*” (M9, Misirc).

Taybetiyên kurmancîya nestandard: Di vê bintemayê de ev nêrîn hatine pêşkêşkirin: “*Têgeha kurmancîya nestandard bêtir bi devoka xwe tê famkirin ama di vir de nivîsandina gramer yanê nezandina gramer, qaîdeyên gramere bêtir ew ji bo min tê vê wateyê yanê mesela nivîskarên bi devoka xwe dinivîsinin lê bi awayekî gramatik binivîsinin dîsa mirov dikare bibêje standard e yanê faqat em bibêjin yekcar hîç gramerê nizane yanê qaîde û qural û nîzamên gramere, nivîsandina gramere nizane, herfan û tîpan nizanê be wê çaxê mirov dikare bêje ew zimanekî ne standard e ama bi devoka xwe binivîsine ne problem e eger gor xwe qaîde û quralên gramere nenivîsine.*” (M3, Surgucî). *Yanî em bibêjin sîstemekî ewk tune be. Yanî çawa, mînakê ji bo kurmancîya nestandard bidim? “Yanî mesela em bibêjin “Ez hefta da rabûm.” Yanî li Serhedê dema ku kesek ji xew rabe dibêje “ez hefta da rabûm.” Li vir du tiştên nestandard hene. Yek “di heftan da / de”, li wir “da” tercîh dike û pêşdaçekê qut dike, “di” tune ye mesela. Nabêje “di heftan da”. Dibê “hefta da”. Yanî yek ew yek jî tewangekeê dixwe, mesela “heftan” nabêje “hefta” dibêje.” / “Yanî bêguman, ew hin rêzik û qanûnên bingeîn û tiştên ziman nînin loma kurmancîya nestandard e.”* (M5, Malazgîr).

Pirsgirêkên kurmancîya nestandard: Di vê bintemayê de ev nêrînên li jêr derketin pêş: “*Kurmancîya nestandard ji bo min kurmancîya herêmî ye, yanî devokî. Tenê kesen wê herêmê dikarin jê fam bikin, ji ber vê tîkiliya wan a bi herêmên din re zehmet dibe / Mirov dikare ji aliyê din ve jî bifikire. Kesên ku hema li gorî xwe dinivîsin, li gorî rêbazekê nanivîsin, ev nestandardbûnê derdixe holê. Wexta ku her kes li gorî xwe alfabeyek saz bike, bi rêzîmaneke ku yên din jê fam nakin binivîse, ev tişt şaşîyan zêdetir dike.*” (M6, Tetwan). “*...ew zimanê kurmancî di pêvajoya xwe ya xwezayî da hîn nebûne, ew kes jî kê ne nikarin mesela genderê derxin, ergatîvîteyê nikarin derxin, em bêjin sentaksa kurdî çewt çêdikin li gorî tirkî yan jî li gorî erebî êdî ketibe bandora kîjan zimanî, li gorî wî sentaksê rave dikin, nikarin sentaksê ava bikin, mane tevlihev dibe.*” (M10, Mûş).

Digel kurmancîya standard bi vê pirsê me xwest ka tema, bintema û kodên çawa derbarê kurmancîya nestandard de derdikevin. Ji bo kurmancîya nestandard me *binavkirin*, *taybetî* û *pirsgirêkên* wê wekî bintema diyar kirin. Wekî binavkirinên kurmancîya nestandard navên wekî “devokên lokal, devokên herêmî, devokên kurmancî, kurdiya axaftinê û hwd” derketin.

Taybetiyên kurmancîya nestandard wekî “Nezanîna qaîdeyên gramerê, kurmancîya devokî, bêsîstembûn, zimanê tu ji dê û bavê xwe digirî, ji herêma xwe digirî, ne li gorî xwezaya kurdî û hwd.” derketin.

Pirsgirêkên kurmancîya nestandard wekî “zehmetiya tîkiliya herêman, şaşî dertên, lihevnekirinek li ser kurmancî, ne li gorî gramera kurmancî” derketin.

Tema: Baweriya gel ku “kurdiya me ne ya heqîqî ye”

Di nav gelde baweriyek heye ku kurdiya xwe wek heqîqî nabînin lê kurdiya devokeke din an jî kurdiya/kurmanciya standard wek heqîqî dibînin. Me bi vê temayê xwest sebebên vê yekê û encamên wê derxin holê. Me li gorî vê temayê, bintemayên wekî *sebebên wê* û *encamên wê* dît.

Tema	Bintema	Kod
Baweriya gel ku “kurdiya me ne ya heqîqî ye”	Sebebên wê	<p>Tesîra medyayê</p> <p>Hayjêbûna zimanê medya û tvyê</p> <p>Peyvên tirkî di nav axaftinê de</p> <p>Cudabûna zimanê televîzyonê</p> <p>Ferqa navbera devok û standardê</p> <p>Fêrnêkirina xwendina kurdî</p> <p>Tunebûna perwerdeya kurdî</p> <p>Nezanîna zimanê nivîskî</p> <p>Nenivîsandin</p> <p>Nexwendin</p> <p>Zehmetiya zimanê medyayê</p> <p>Axaftina rewşenbîrên kurd</p> <p>Kesên kurdî baş dizanin egoya xwe tatmîn dikin</p> <p>Henekê xwe pê kirin</p>
	Encamên wê	<p>Zimanê medyayê standard dihesibîne.</p> <p>Devoka xwe herêmi dihesibîne</p>
		<p>Axaftina bi lîteratureke cuda</p> <p>Hin kesên xwe zanetir dihesibînin</p> <p>Qebûlkirina zimanê televîzyonê wek standard</p> <p>Qebûlkirina zimanê internetê wek standard</p> <p>Qebûlkirina zimanê xwe wek herêmi</p> <p>Ferzkirina zimanê ku gel nizane</p> <p>Nêrîna ku “axaftina min nerast e”</p> <p>Axaftinê cuda</p> <p>Peyvên cuda</p> <p>Axaftina mamosteyan</p> <p>Ferzkirina kurdiyekê li ser kesên din</p> <p>Bikarnameyên peyvên resen</p> <p>Bikaranîna peyvên tirkî û Erebi</p>
		<p>Fêdîkirin</p> <p>Xwekêmdîtî</p>

Sebebên wê: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “...misal ez dibêjim yanê ji bo vê yeke jî wî tiştê ji wan re ew hîssa çêkiriya yanê wekî dibêje ‘ew kurmanciya heqîqî di televîzyonê de dipeyivin a me ne ya heqîqî ye’ ez dibêim ew baweriya tewş û şaş bi wî awayê di nav mîlet belav bûye yanê, ji ber vê yekê ye.” (M2, Qoser). “Yanî nabêjin kurdiya me heqîqî ye yan jî neheqîqî ye. Lê ewê bi televîzyonê ra pêwendîya wî çêbûbe, yanî bi medyaya kurdî ra pêwendîya wî çêbûbe, bi nivîsandin û xwendina kurdî ra pêwendîya wî çêbûbe ne ku fêr bûbe ne ku pratîkê da dike jî. Dîtibe yanî şahid bûbe û dikeve wê psîkolojîyê. Piçekî kurdiya xwe û ya di televîzyonê da, ya medyayê da ya di kitêban da dibîne, dikeve nav wê derûnîyê her wekî ew heqîqîye ya wî na. / Piçekî bi tesîra asimilasyonê ra çêbûye. Dibîne ku peyvên tirkî zêde di nav axaftina wî da heye, peyvên erebî zêde hene. Ew biryar li cem wî çêdibe.” (M5, Malazgîr).

Encamên wê: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “Ev tişt bivê nevê tesîr li ser gel çêdikin û dibêjin ya me ne heqîqî ye. Di vê gotinê de xuya ye ku xwe kêmbûnê, ji ber ku têgihîştina zimanê medyayê ji wan re zehmet bû.” (M6, Tetwan). “...wexta ku di wan televîzyon û rojnameyan da, radyoyan da yan jî ser internetê ser malperan çî li ser gel bê ferzkirin wê bidî ber gel piştî demekê gel wî tiştê ku dibîne wekî standard dihesibîne û ya xwe jî herêmi dihesibîne.” (M7, Semsûr).

Me di vê temayê de sebebên wê û encamên wê wekî bintema diyar kirin. Ji bo sebebên wê “tesîra medyayê, peyvên tirkî di nav axaftinê, ferqa navbera devok û standardê, nenivîsandin, nexwendin, zehmetiya zimanê medyayê, axaftina bi lîteratureke cuda û hwd.” derketin. Me dîsa di hevpeyvînan de dît ku encamên wekî “xwekêmdîtî û fêdîkirin” derdikevin.

Tema: Binavkirinên kurdî

Me di lêkolînê de dît ku beşdarên lêkolînê zimanê kurdî bi navên cuda bikar tînin. Loma di bintemaya *binavkirinên kurdî* de me bintemayên wekî *kurdiya akademîk*, *kurdiya nivîskî*, *kurdiya standard*, *binavkirinên cuda* û *kurdiya neakademîk* diyar kir û li gorî vê kod dîtî.

Tema	Bintema	Kod	
Binavkirinên Kurdî	Kurdiya akademîk	Bi ya nivîskî û standard re heman tişt in Bi temamî tewş e Kurdiya kitêbî Di kontekstên akademîk de Kurdiya televîzyonê Tune ye Xelet e Ne derbasdar e Bikaranîna peyvên ku gel nizane Têgihên cuda Têgihên resen Şeweyê vegotina cuda Zimanekî din e Ser têgihan diçe Peyvên taybet Ser teoriyan diçe Binbeşeke kurdiya nivîskî Peyvên resen	Nivîsandina “tez”an Tradîsyon Nivîs Hemû zimanan de heye Di Akademiyê de Ne kurdiya nivîskî ye Nivîsên teorîk Nayê wateya kurmanciya standard Terminolojiyeke cuda Navlêkirineke rast e Hevokên dirêj Hevokên kompleks Pirtûkên zanistî Axaftina mamosteyan Metnên zanistî Gotarên zanistî Dîtina perwerdeyê
	Kurdiya nivîskî	Bi ya standard re heman tişt e Kurdiya kitêbî Zimanê pê dinivîsî Nêzî kurdiya standard e Ji kurdiya standard sûd werdigire Tevgerêke şexsî ye Tercîhek e	Nivîsandina li gorî standardê Ne standard e Deqên devokî Standard û nivîskî cuda ne Zimanê nivîsê di çarçoveya standardê de Kesên ji deverên cuda li gorî zanîna xwe dinivîsin
	Kurdiya standard	Bi ya nivîskî re heman tişt e Di kontekstên akademîk de Kurdiya nivîskî Kurdiya kitêbî Baş nayê zanîn Kitêb pê tê nivîsîn Li gorî nivîsê çêbû Jixweber çêbûye	Wekî kurdiya çêkirî tê nasîn Bi temamî ne kurdiya çêkirî ye Nêzî kurdiya nivîskî ye Yekteşe Yekreng Zimanê nivîskî ku normên wê hatine destnîşankirin Nuans navbera wê û nivîskî de heye Tune ye ber bi standardîzasyonê diçe
	Binavkirinên cuda	Kurdiya gel Kurdiya kitêbî Kurdiya orjînal Kurdiya heqîqî	Kurdiya akademîk Kurdiya neakademîk Kurdiya standard Kurmanciya nivîskî
	Kurdiya neakademîk	Nebûna elaqeyê bi kurdî re Nezanîna zimanê nivîskî Fêmnekirina xwendinê Henekê xwe bi devokan kirin Bikaranîna peyvên tirkî	Dema kesek bi kurdî bixwîne fêma neke dibêje Zimanê romanekî Zimanê kovarê Zimanê medyayê Zimanê rojnamayekê

Kurdiya akademîk: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “Kurdiya akademîk mîlet ji çî ra dibêjin kurdiya akademîk, ew kurdiya ku li televîzyonê dibihîzin re dibêjin kurdiya akademîk ama kurdiya akademîk tişkî wisa tune ye ne hewce ye em bêjin jixwe zimanê nivîskî heye di kurdî de jî heye jixwe, yanê ez nizamim tu zimanê de dibên yanê kes dibêje “Akademîk Türkçe” na! “Yazılı Türkçe” “Standard Türkçe” dibêjin ew peyva ‘Kurdiya Akademîk’ bi min temamî tewş e yanê bi temamî bi tewşî ketiye nav mîlet.” (M2, Qoser). “...qelemê peyvekî kurdî bibînin bikin ‘pênûs’ ya jî kîtab, kîtab bû berê jî hemû deveran de herkes digo kîtab ama dibêjî ‘pirtûk’ dema ku yekî di axaftina xwe de pênûs û ya jî tiştên wisa kar bîne wê çaxê jê re dibêjin kurdiya akademîk.” (M3, Surgucî). “...ji bo hemû zimanan wisa ye, yanê îngilîzî jî wexta tu romanekî binivîsî ti ne bi zimanekî akademîk dinivîsî ya jî helbest binivîsî ne bi akademîk dinivîsî lê dibe ku standardê kar bîni, jixwe zimanê akademîk, zimanekî hitabî akademiye dike... / akademîk zimanekî dî ye yanê...ser têgehên diçe yanê, ser peyvên taybet diçe, ser teoriyan diçe bêhtir

şêweya wê usluba wê cuda ye yanê, ji bo hemû zimanan wisa ye, zimanê akademîk zimanekî cuda ye yanê.” (M4, Nisêbîn). “Halbukî kurdîya akademîk kurdîyeke em bêjin nivîskî ye, tam kurdîya akademîk tu bibêjî kurdîya ku akademî pê tê nivîsandin e yanî. Yan jî em bêjin tiştên teorîk pê tê nivîsandin. / Yanî kurdîya akademîk em dikarin bibêjin binbeşeke kurdîya nivîskî ye.” (M5, Malazgîr).

Kurdiya nivîskî: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “Nivîskî jî jixwe ji wî standardê sûd werdigire û di nivîsê da em bibêjin yanî dema tu dinivîsî tu li gorî wê standardê dinivîsî.” (M5, Malazgîr). “Ji boy wî li gorî min kurmançîyeke nivîskî ku tu bêjî ev kurmançîya nivîskî ye tune ye. Tenê çi heye, kê m zêde hin tiştên ku tîn lihevkin heye. Ew jî çi ye? Têvgerêke şexsî ye, tercîhek e. Yanî mînak ez bibêjim; Wexta ku te got ‘wisa ye’ dibe ku nivîskarek bêje ‘werrê ye’, yek bibêje ‘wilo ye’, yekî semsûrî dibe ku bibêje ‘hingo ye’. Ev hemû jî hemwate ne.” (M7, Semsûr).

Kurdiya standard: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “Ya standard jixwe ya nivîskî ye jixwe, standarda me ya nivîskî ye ji wir tê yanê. / Kurdiya standard çiyê mirov bi rehetî dikare bêje ew kurdiya ku Omer Dilsoz jî û Îrfan Amîda jî romanên xwe pê dinivîsinin, mesela yek ji Mêrdînê ye yek ji Hekarî ye, çawa dipeyivin ew tiştêkê din kurdiya nivîskî ye ew.” (M2, Qoser). “Tune ye yanê ber bi standardîzasyonê ve diçe, diçe yanê hew yanê bi awayekî xwezayî kurdî ber bi standardîzasyonê de diçe ew jî sedem em metnên hev du dixwînin ama zimanekî standard tunne ye.” (M3, Surgucî). “...yanê heta naha jixweberî tiştêkê derketiye ew tişt, jixweberî çêbûye ew standardî, jixweberî ya jî wekî tradîsyon çêbûye qesta min jê ew e yanê mudaxele zêde lê nebî jixwe wextê em behsa tez yanê jixweber çêbû yanê tez tîn amadekinin, nivîsan dinivîsinin, yanê kovar derdikevin, yanê ew rê li ber zimanekî standard û akademî rê vedike...” (M4, Nisêbîn). “Kurdîya standard ew kurdî ye ku em bêjin ji pirrengbûnê bibe yekreng, an jî yekteşeyekî bigire.” (M5, Malazgîr).

Binavkirinên cuda: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketine pêş: “...bi min mirov şuna hemûçkan beje kurdiya nivîskî cihê xwe digre ya jî kurdiya kitêbî çimkî nivîskîye yanê standard jî baş e lê kurdiya standard mirov bêtir di kontekstên akademîk de kar tîne...” (M1, Hekkarî). “...çi mekteb tu bi kurdî re eleqeder î, din av vê kontekstê de tu xwe kê m dibine kurdiya go ne ya akademîk ya jî tişkî bixwîne wê beje ‘ez fam nakim’ bi ya min ne akademîk e mesela vê deme xwe kê m dibîne...” (M4, Nisêbîn).

Kurdiya neakademîk: Di vê bintemayê de ev nêrîn derketin pêş: “...tu dikarî bêjî zimanê rojnameyê zimanekî akademîk e? Tu dikarî bêjî gelo? Na! Bi min na yanê wexta... yanê zimanê rojnameyê zimanê rojnameyê ye yanî ne zimanekî akademîk e... / Milet dibêje, ya me ne akademîk e evana jî tabî ji mesela çikê tê yanê çima dibên yê akademîk ji ber ku peyvên tirkî di nav de ne, yanê bêhtir ji bo vê yeke dibêjin peyvên... yanê xwe kê m dibinin yanê bêhtir jî yekî go mesela yekî wek di nav kurdî de dixebite tîkildar dibin vê yeke dibêjin.” (M4, Nisêbîn). “Yanî em wiha bibêjin; Romanek kurdîya nivîskî ye lê ne kurdîya akademîk e. Lê gotareke li ser bîyolojîyê dê bibe kurdîyeke akademîk. Ferqa wî mirov dikare bi vî şiklî çêbike.” (M5, Malazgîr).

Derbarê vê temayê de me rasterast pîrsek jî kiribû û di encama wê pîrsê de ev tema derket. Di vê temayê de me dît ku binavkirinên cuda, herwiha kategoriyên cuda ji bo kurdî tîn bikaranîn. Loma me xwest em pîrsekî ji wan bikin û derbarê binavkirinên cuda wekî: “Kurdiya Akademîk, Kurdiya Nivîskî, Kurdiya Standard” de nêrînên wan bizanibin. Digel van kategoriyan yê ji

derveyî van bimînin me wekî “binavkirinên cuda” bi nav kir. Herwiha, di analîza tematîk a hevpeyvînan de me xwest em bizanibin ka “kurdiya neakademîk” çî ye.

Kurdiya akademîk de me kodên wekî “Kurdiya kitêbî, kurdiya televîzyonê, ne derbasdar e, uslûba wê cuda ye, ser teoriyan diçe, zimanekî din e, di akademiye de tê bikaranîn û hwd.” dîtîn.

Ji bo kurdiya nivîskî kodên wekî “Bi standardê re heman tişt e, kurdiya kitêbî, nêzî kurdiya standard e, zimanê pê dinivîsî, ji standardê sûd werdigire, deqên devokî, zimanê nivîsê çawçoweya standardê de” derketin.

Ji bo kurdiya standard kodên wekî “bi ya nivîskî û standard re heman tişt e, kurdiya nivîskî ye, baş nayê zanîn, li gor nivîsê diçe, kitêb pê tê nivîsîn, jixweber çêbûye” derketin.

Digel van binavkirinên cuda jî ji derveyî van binavkirinên jorê hatin îfade kirin wekî “kurdiya gel, kurdiya kitêbî, kurdiya orîjînal, kurdiya heqîqî”.

Herwiha derbarê kurdiya neakademîk de kodên bi vî awayî derketin “fêdîkirin, nezanîna zimanê nivîskî, bikaranîna peyvên tirkî, dema ku kesek bi kurdî dixwîne fêm neke dibêje, zimanê kovarê, zimanê medyayê, zimanê romanekî û hwd.”

Encam

Di vê beşê de em ê encamên ku di lêkolînê de derketin raxine ber çavan. Digel ku di xebata me de piraniya beşdarên hebûna kurmanciya standard qebûl dikirin hin beşdarên jî têgeha “kurmanciya standard” qebûl nedikirin û di wê baweriyê de bûn ku kurmanciyeke standard pêk nehatiye û tune ye, herwiha hin beşdar jî di wê nêrînê de bûn ku kurmanciya standard di pêvajoya çêbûnê de ye. Ji ber rewşa kurmancî ya heyî mirov nikare bêje ev nêrîn xelet in.

Di lêkolînê de me dît ku zimanê standard ji aliyê wan ve wekî zimanê hevpar tê dîtîn ku civak pê hev digihîje; zimanê standard wekî nivîsandineke hevpar tê dîtîn ku civak hemû bi yek awayî bikaribe binivîse û jê fêm bike, herwiha zimanê standard wekî zimanê nivîsê tê dîtîn ku berhem jê derdikevin. Li vir tiştên ku derkete pêş “hevparbûn” bû ku bi vî awayî komek bikaribe bi yek awayî tevbigere.

Di lêkolînê de li gorî nêrînên beşdarên me dît ku kurmanciya standard bêtir bi weşanan, enstîtuyan, televîzyonê û bi neteweperweriyê ve hatiye girêdan. Kurmanciya standard bi saya Hawarê, Celadet, nivîskaran û di pêvajoyekê de çêbûye/çêdibe. Pirsgirêkên kurmanciya standard wekî nebûna sazî û desthilatek, bandora tirkî, kêmasiya perwerdeyê derdikeve meydanê, herwiha gel derbarê zimanê standard de xwedî agahî nîn e. Wekî çareserî jî çalakiyên saziyan û ferzkirina qaîdeyan, neteweperwerî, parastina peywan û çêkirina peywên aktuel, perwerdeya bi zimanê zikmakî û hwd. derketiye meydanê.

Mamoste dema marûzî kurmanciya standard dibin hissiyatên wan ên erênî û neyînî derdikevin. Wek erênî dema marûzî kurmanciya standard dibin, kêfxweş dibin, ji hev fêm dikin, dizanin ku wî kesî perwerde dîtiye, têgihîştineke hevpar çêdibe. Wek neyînî jî, dema kesekî ji herêma wan bi wan re ne bi zimanê wan lê bi standardê dipeyive wê gavê kêfa wan ji vê yekê re nayê, hinek ji wan standardê wek zimanê çêkirî dibînin, ji devoka xwe û sentaksê dûr dikevin. Digel nêrînên wan ên erênî û neyînî mijarên din jî derketin wekî di kurdî de yekî gundî dikare ji yekî dixtor baştir biaxive, zimanê standard heye yan tune ye tam ne bellî ye û hin kes jî wisa qebûl dikin ku zimanekî standard tune ye lê ber bi standardê ve diçe.

Beşdarên lêkolînê ji bo kurmanciya nestandard, anku kurmanciya derveyî ya standard dimîne, sernavên wekî devokên lokal, devokên herêmî, devokên kurmancî, kurmanciya axaftinê, axaftina herêmî, kurmanciya herêmî û hwd. bikar tînin. Ev yek derbarê kurmanciya standard û sernavê kurmanciya standard de jî agahî dide me. Ji ber ku em bi vî awayî dizanin ka ji bo formên derveyî kurmanciya standard dimînin çî cure nav têne bikaranîn. Digel van sernavan, taybetiyên kurmanciya nestandard jî derketin meydanê. Me dît ku beşdarên lêkolînê taybetiyên kurmanciya nestandard bi nezanîna qaîdeyên gramerê ve girê didin, wisa qebûl dikin ku ew zimanê tu ji devdora xwe, ji dê û bavê xwe werdigirî kurmanciya nestandard e. Pirsgrêkên kurmanciya nestandard bi vî awayî hatin terîfkirin wekî, şaşî dertên holê, li ser kurmancî lihevkerinek tune ye, ne li gorî gramera kurdî ye, sîstemek wê tune ye û hwd.

Hin beşdar kurdiya xwe didin ber devokeke din an jî ber kurmanciya standard û kurdiya xwe wek heqîqî nabînin lê ya din dibînin. Loma me xwest em nêrînên beşdarên lêkolînê derbarê vê yekê de werbigirin. Me dît ku ji ber van sebebên kurdiya xwe wekî heqîqî nabînin: Tesîra medyayê, ferqa navbera devok û standardê, tunebûna perwerdeyê, nezanîna zimanê nivîskî, peyvên cuda, axaftina mamosteyan û hwd., herwiha vê yekê wekî baweriyeye tewş dibînin. Dema ku kurdiya xwe wek heqîqî nabînin van bertekan nîşan didin wekî, naxwînin, nanivîsîn, henekê xwe bi devokan dikin, xwe kêr dibînin û devoka xwe herêmî dibînin.

Di lêkolînê de navên wekî kurdiya akademîk, kurdiya nivîskî, kurdiya standard, binavkirinê cuda, kurdiya neakademîk bal kişandin. Kurdiya akademîk ji aliyê beşdaran ve wuha hatiye terîfkirin wekî; kurdiya kitêbî, xelet, kurdiya televîzyonê, têgehên resen, têgehên cuda, binbeşeke kurdiya nivîskî, hevokên dirêj û kompleks, axaftina mamosteyan dema ku gel jê fêhm neke û hwd. Kurdiya nivîskî wuha hatiye terîfkirin wekî; kurdiya kitêbî, zimanê pê dinivîsî, nêzî kurdiya standard, tercîhek, ji standardê sûd werdigire, ne standard. Kurdiya standard wuha hatiye terîfkirin wekî, bi ya nivîskî û standard re heman tişt e, di kontekstên akademîk de, kurdiya nivîskî, kurdiya kitêbî, yekteşe, yekreng, zimanê nivîsê ku normên wê hatine destnîşankirin û hwd.. Binavkirinê din jî derketin wekî; kurdiya gel, kurdiya kitêbî, kurdiya orjînal, kurdiya heqîqî, kurmanciya nivîskî, kurdiya akademîk û hwd. Kurdiya neakademîk bi van yekan re hatiye girêdan, wekî; fêdkirin, nezanîna zimanê nivîsê, bikaranîna peyvên tirkî, zimanê rojnameyekê, zimanê romanekê, zimanê kovarê, zimanê medyayê û hwd.

Encameke balkêş a vê lêkolînê derxist ew e ku lihevkerineke sedî sed li ser binavkirina zimanê standard ê kurdî / kurmancî tune ye; hin beşdar dibêjin kurmanciya standard, hin beşdar dibêjin kurdiya standard, kurdiya nivîskî, kurdiya televîzyonê, kurdiya orjînal û hwd.. Anku di binavkirina kurdiya standard de lihevkerineke sedîsed çênebûye.

Herçiqas di lêkolînê de me dît ku hin mamoste hebûna kurmanciya standard qebûl nakin, li gorî hinekan kurmanciya standard di pêvajoya çêbûnê de ye û li gorî piraniya wan kurmanciyeye standard heye; lê dibe ku fêmkirina wan ji kurmanciya standard tiştên cuda bin, wekî mînak ji bo hinekan zimanê televîzyonê ye, ji bo hinekan zimanê nivîsê ye, ji bo hinekan jî zimanê edebiyatê, zimanê pirtûk pê tê nivîsîn an jî zimanê akademî yê ye û ji bo hinekan jî ev hemû ne; helbet zimanekî standard van hemûyan bi awayekî di nav xwe de dihevwîne.

Çavkanî / References

- Bani-Khaled, Turki (2014). "Attitudes Towards Standard Arabic: A Case Study of Jordanian Undergraduate Students of English", *International Journal of Linguistics*. doi:10.5296 / ijl.v6i4.5959
- Beal, Joan C. (2016). "Standardisation", *The Cambridge Handbook of English Historical Linguistics*. Ed. Kytö, Merja, Paivi Pahta, United Kingdom: Cambridge University Press.
- Braun, V., V. Clark (2006). *Using Thematic Analysis in Psychology, Qualitative Research in Psychology*, 3:77.
- Dawadi, Saraswati, (2020). "Thematic Analysis Approach: A Step by Step Guide for ELT Research Practitioners", *Journal of Nelta*, Vol:25, N:1-2.
- Hassanpour, Amir (2005). *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, wer: İbrahim Bingöl, Cemil Gündoğan. Stenbol: Avesta.
- Hekanaho, Laura (2022). "A Thematic Analysis of Attitudes Towards English Nonbinary Pronouns", *Journal of Language and Sexuality*, Vol:11, N:2. Rr: 190-216. <https://doi.org/10.1075/jls.21025.hek>
- Karasteas, Petros (2022). "Semi-Structured Interviews", *Research Methods in Language Attitudes* (eds.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Matras, Yaron; Gertrud Reershemius (1991). "Standardization Beyond the State: The Cases of Yiddish, Kurdish and Romani", *Standardization of National Languages. Symposium on Language Standardization*. Hamburg: Unesco Institute for Education.
- Milroy, James (2001). "Language Ideologies and the Consequences of Standardization", *Journal of Sociolinguistics*, John Wiley and Sons Ltd. 5 / 4. rr. 530-555.
- Orak Reşitoğlu, Sevda (2022). *Mînaka Standardkirina Kurdiya Kurmancî: Kovarên Hawar û Ronahiyê, Teza Doktorayê, Zanîngeha Dicleyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî*.
- Öpengin, Ergin, Geoffrey Haig (2014). "Regional Variation in Kurmanji: A preliminary classification of dialects", *Kurdish Studies*, V. 2.
- Sheyholislami, Jaffer (2015). "Language Varieties of the Kurds". *The Kurds (History, Religion, Language, Politics)*, Vienna: Austrian Federal Ministry of the Interior. Rr. 30-51.
- Smakman, Dick (2012). "The definition of the standard language. A survey in seven countries". *International Journal of the Sociology of Language*, rr. 25-58.
- Yıldırımçakar, Ziyattin (2023), *Nêrînên li ser Kurmancîya Standard û Devokên Kurmancî: Lêkolîneke bi Metoda Têkel, Zanîngeha Dicleyê, Teza Doktorayê ya çapnekirî di beşa Ziman û Çanda Kurdî de*.
- Yılmaz, Bahar (2015). *Learning "My" Language: Moments of Languages and Identities among Kurds in the UK*. SOAS, University of London. PhD thesis in Linguistics.